

JAN PRONK

'Ik weiger cynisch te worden'

Donald Trump is een gevaarlijke psychopaat, dat is duidelijk. Maar laten we nou ook eens in de spiegel kijken, stelt voormalig politicus en VN-diplomaat **Jan Pronk** (85). Wat doen we zélf precies? Want al die escalaties, daar zijn we zelf bij betrokken. Als we willen kunnen we allerlei kleine en grote de-escalerende stappen zetten. We zijn niet machteloos.

 ELZE RIEMER

Jan Pronk
Sebastiaan ter Burg

Tientallen jaren stond Jan Pronk met zijn voeten in de modder. Als geen ander weet hij hoe hard je moet zwoegen om een betere realiteit en toekomst te realiseren. Sinds de Tweede Wereldoorlog is het internationale recht nog niet eerder zo met de voeten getreden als nu. Juist daarom, stelt Pronk, moeten we nu de hoop niet opgeven, maar aan de slag gaan.

Hoe kijkt u aan tegen wat Amerika nu doet?

“Amerika schendt niet alleen de internationale rechtsorde, maar veegt deze ook compleet van tafel. Daarbovenop ontmantelt het doelbewust de instituties die daartegen horen op te treden. Waar machthebbers in het verleden ten minste nog probeerden een geloofwaardige rechtvaardiging te geven voor het schenden van het internationale recht, zegt Trump nu simpelweg over Venezuela: *‘We are going to run this country’*. Bush gaf in ieder geval nog een excuus toen Amerika Irak binnenviel: er zouden massavernietigingswapens liggen. Toch moeten we ervoor waken alleen onze pijlen te richten op Trump. Ja, hij is een gevaarlijke, onberekenbare en liegende narcistische psychopaat. Escalatie ligt elke dag op de loer. En ja, hij zou zomaar het grootste gevaar voor de wereld kunnen zijn na Hitler – zoals de hoofdredacteur van *De Correspondent* onlangs stelde. Maar dat helpt mij niet antwoord te geven op de vraag: wat moeten we, de wereld, doen? Willen we hier nog uitkomen, dan moeten we met man en macht proberen de internationale rechtsorde overeind te houden. Daarvoor is het zaak om naar het totaalplaatje te kijken, naar alle grootmachten. We ontkomen er niet aan daarbij ook in de spiegel te kijken. Trump was en is niet de eerste of enige die het internationaal recht met z’n kont afveegt. Kijk naar Israël, die met haar bezetting van de Westoever en Gaza zich niets aantrekt van de beginselen van oorlogsrecht en humanitair recht. Voor de ogen van de rest van de wereld werd en wordt genocide gepleegd. Ondertussen kijkt het Westen weg.”

We moeten in de spiegel kijken?

“Ja, want pas dan komen we in actie, en dat is nodig. Als we blijven vingerwijzen naar anderen en doen alsof we zelf machteloos zijn komen we nergens. En het is nodig omdat het Westen, en Europa dus ook, nogal een blinde vlek heeft als het gaat om de eigen rol. We zijn arrogant en weigeren te luisteren naar andere grootmachten. Grootmachten die in het verleden meerdere pogingen hebben gedaan te praten over die rechtsorde. De Chinezen en de Russen hebben ideeën over hoe we de internationale rechtsorde kunnen aanpassen. Die zijn door het Westen nooit serieus genomen. Ook niet door Europa. Dat zouden we wel moeten doen. Arabische landen hebben aan het begin van deze eeuw voorstellen gedaan met betrekking tot de relatie tussen Israël en de Palestijnen. Die werden meteen van de tafel geveegd door het Westen. Die hoogmoed komt ons nu duur te staan.”

Hoe de internationale rechtsorde overeind te houden?

“Een nostalgisch vasthouden aan de internationale rechtsorde zoals die was, heeft geen zin. Die ligt op dit moment in duigen. Willen we het helen, dan moeten we dus niet alleen de hand in eigen boezem steken, maar ook creatief zijn in het opnieuw vormgeven ervan. Het begint er echter mee om de kern ervan te definiëren. Alles eromheen is onderhandelbaar. Ik zie dat die kern bestaat uit vijf elementen; waarden zoals die destijds na de Tweede Wereldoorlog werden overeengekomen. Het eerste kernelement is dat de afspraken wereldwijd worden overeengekomen: je spreekt iets af waar iedereen aan mee doet. Het tweede is nationale soevereiniteit. Geen land heeft het recht een ander land aan te vallen. Het derde is de rechten van de mens. Uiteindelijk gaat het in de wereld niet om regimes, landen of staten maar om mensen. Het vierde is het delen van de macht, ook als je de machtigste bent. Je mag niet je macht aanwenden om jezelf groter te maken en de ander kleiner. Tot slot is er de overeenkomst om conflicten op te lossen door overleg, in plaats van geweld. Deze vijf kernwaarden worden stuk voor stuk geschonden door de huidige Amerikaanse politiek: oorlog mag weer, macht wordt niet gedeeld, mensenrechten spelen geen enkele rol meer – kijk alleen maar naar hoe ICE nu tekeergaat in eigen land. Buiten deze vijf kernwaarden moeten we bereid zijn om alle mogelijke veranderingen te overwegen en te accepteren.”

Maar die nieuwe rechtsorde, hoe gaan we dat voor elkaar krijgen?

“We moeten de grootmachten die die rechtsbeginselen schenden – want dat is niet alleen Amerika – ferm aanspreken en aanpakken. Hóe we dat doen, daar kunnen we niet creatief genoeg in zijn. Alles buiten die kernwaarden is speelruimte. Ruimte om het systeem beter te laten functioneren. Waarom niet de Veiligheidsraad totaal hervormen? Je zou kunnen zeggen: schaf het veto af. Dat is lastig want dan krijg je een veto op het afschaffen van het veto. Als je een van de vijf permanente leden bent zou je kunnen overleggen en besluiten: we houden het veto, maar passen het niet toe. Of: je houdt het en past het alleen maar toe wanneer je eigen nationale veiligheid wordt aangetast, en dat door iedereen wordt erkend. Je kunt ook naast die vijf een groep van landen creëren in de Veiligheidsraad die geen vetorecht heeft, maar wel permanent lid is. Daarbij is het ook zinnig om niet te wachten met in actie komen totdat het bijna oorlog is. Je zou in het systeem kunnen inbouwen dat de wereldgemeenschap zich al met conflicten bezighoudt voordat ze escaleren, middels economische, politieke, culturele en diplomatieke interventies. In plaats van dat je altijd alleen maar militair intervenieert, omdat het al te laat is om wat anders te doen. En laten we alsjeblieft ook het Zuiden, ‘the Global South’, serieus gaan nemen. Dat is de helft van de wereldbevolking! Zij hebben ideeën en belangen, vooral dat ze niet weer opnieuw worden toegeëigend door de grootmachten. Maar we delen met hen toch ook een gemeenschappelijk belang: geen kernoorlog. Zo kan ik nog talloze andere voorbeelden geven en ideeën aandragen. Wat ik wil zeggen is dat je het systeem rond die kern kunt

en denk ik ook moet veranderen. Zodat het de feitelijke politieke en economische verhoudingen in de wereld beter reflecteert, waardoor het de uitdagingen van deze eeuw het hoofd kan bieden én dus ook meer kans van slagen heeft.”

En daarvoor moet het Westen minder conservatief en minder hoogmoedig zijn?

“Ja, maar er is nog wat anders nodig. We moeten opnieuw gaan praten over de afbakening van de invloedssferen in de wereld, in defensieve zin. Zodat de grootmachten – Amerika, Rusland, China en Europa – weten dat hun eigen invloedssfeer niet wordt aangetast door een andere grootmacht. De oprichting van de VN was niet mogelijk geweest zonder het akkoord in Jalta, waarbij de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog tot een akkoord kwamen over de afbakening van de invloedssferen. Het was een soort politiek-psychologische voorwaarde om te komen tot de internationale rechtsorde. Geopolitiek realisme is dat: het reflecteert machtsverhoudingen. Maar wel op een zodanige manier dat die machtsverhoudingen niet leiden tot agressie.

‘Europa is niet machteloos’

Die invloedssferen werden later minder belangrijk, maar ze zijn nu weer helemaal terug. Zoals de Russen die zeggen dat de NAVO niet meer mag bewegen in hun richting. Of de Amerikanen die nu zeggen: kom niet aan Zuid-Amerika, en: Groenland hoort bij ons. Er is dus weer strijd om invloedssferen. Voor een deel is dat iets willen grijpen, een soort kolonialisme. Voor een deel is het defensief. Trump zegt: Groenland heb ik nodig omdat Rusland en China daar agressief zijn. Of dat waar is of niet, dat is het narratief. Net zoals Poetin die zegt: Ik heb dat groot Russische rijk weer nodig want Europa is agressief.”

Acht u het realistisch dat dat gesprek er komt?

“Ik kan niet zoveel met die vraag. De realiteit creëren we zelf, samen. De situatie is nog niet zo slecht geweest als nu sinds de Tweede Wereldoorlog, dat klopt. Het gaat aan alle kanten mis en leiders en samenlevingen verzaken. Reden te meer om er alles aan te doen om dat tij te keren. Ik ben een ervaren politicus en ik weet dat als je wat wil veranderen, je dan met ideeën moet komen waarbij alle machten en belangen worden meegenomen. Je moet stappen zetten, verbindingen zoeken met anderen, creatief zijn en dingen proberen. En daarbij moet je steeds bereid zijn om je eigen ongelijk te erkennen en te veranderen. Zoals ik al zei: Europa is niet machteloos, wij zijn niet machteloos. Er liggen genoeg kansen om ons te verweren. We moeten ervoor zorgen dat we niet zo afhankelijk meer zijn van Amerika. We moeten hard terugpraten. Dat is allemaal uitermate lastig vanwege de economische en technologische verwevenheid als gevolg van de globalisering. We zullen

wat moeten inleveren, economisch ook, collectief. Elke stap die je daarin zet is er een.”

Zal Trump denkt u - op tijd - gestopt worden?

“Ik denk niet dat Trump blijft wegkomen met al zijn hypochondrische onzin. Daarbij moet je Amerika als natie ook niet afschrijven. Op een gegeven moment stuit hij op gebrek aan begrip, ook uit eigen kring. Dat kan bij Amerikaanse militairen het geval zijn, of binnen bepaalde groeperingen binnen de republikeinse partij. Er zijn rechters die beslissen dat de veteranentroepen weer weg moeten. Men is bang. En men heeft reden om bang te zijn, want hij heeft ondertussen het hele overheidsapparaat in de vingers. Steeds meer Amerikaanse intellectuelen en journalisten spreken zich uit tegen de waanzin die Trump vertegenwoordigt. Sommige Amerikanen zijn er zelfs van overtuigd dat er een burgeroorlog komt.”

Hoe kijkt u naar de toekomst?

“Ik weiger cynisch te worden, te zeggen: wat je ook doet, het werkt niet. Als je dat denkt, doe je helemaal niets meer, geef je het op. Ik ben sceptisch realistisch: de kans dat het niet lukt is groot, maar er is een kleine kans dat het lukt. En die kans ga je proberen te vergroten. En als dat niet lukt probeer je weer wat anders. Dát is hoop houden. Hopen is lopen. In actie komen. Kijk maar naar de geschiedenis. Er is nu sprake van escalatie op escalatie. Maar die escalatie komt niet zomaar naar je toe, daar ben je bij betrokken. Je kunt allerlei grote en kleine de-escalerende stappen zetten. Ook als individu en burger. Je verandert de wereld niet maar je kunt wel iets van de consequenties van die wereldwanorde in je eigen omgeving verbeteren.”

Is deze hoop voor u ook religieus gekleurd?

“Ik lees nog steeds in de Bijbel en ga ongeveer een keer per maand naar de kerk. Voor mij is het evangelie vooral een ethische opdracht, dat haal ik uit talloze bijbelteksten. Het is een ethiek die mij wordt aangereikt, in plaats van een die ik zelf verzin. Een ethiek die mij uitdaagt en confronteert. Ik heb daarin veel gehad aan boodschappen en verhalen vanuit de kerk, de oecumene, met name over de relatie tussen kerk en samenleving – het horizontale geloven. Dat heeft me geholpen bij het ontwikkelen van politieke visies. De religieuze instituties zijn nu zeer verzwakt. Tegelijkertijd zijn er initiatieven zoals het kerkasiel nu in Kampen en eerder in Den Haag, waar ik zelf ook als vrijwilliger bij betrokken was. Hopen is lopen, daar blijf ik bij.” ■

Jan Pronk (1940) is Professor Emeritus Internationale Ontwikkeling en voormalig PvdA-politicus en VN-diplomaat. Pronk bekleedde meerdere ministersposten. Daarnaast was hij hoogleraar en vervulde hij diverse functies voor de Verenigde Naties. Tegenwoordig is Pronk actief als publicist, spreker en kritisch commentator op het gebied van internationale samenwerking, duurzaamheid en mondiale rechtvaardigheid.